

Inledning

Om man så vill, kan man se Johan Amos Comenius *Orbis pictus* från 1658, som den första miljömedvetna boken i barnlitteraturens historia. Kanske inte miljömedveten i dagens bemärkelse, men dock som ett försök att lära den späda generationen något om omvärldens egenheter på marken och i rymden. Vackert så, men det är under romantikens uppmärksammande av barndomen som naturen själv får en roll i och med att den personifieras. Också det är en sanning med modifikation eftersom redan antikens fabler lät såväl barn som vuxna komma i kontakt med vad man ansåg vara djurens mänskliga sidor, eller snarare, använde djuren för att visa på mänskliga tillkortakommanden. För att inte tala om naturens närvaro i ramsor och rim, vaggvisor och andra förlustelser.

Naturskildringen i barnlitteraturen avspeglar samhällsutvecklingen. För den som är bosatt i Norden är det lätt att iakttä hur naturens närvaro i litteraturen avtar i takt med urbaniseringen, och när den återkommer sker det i samverkan med den globala och växande medvetenheten i slutet av 60- och början av 70-talet, jag tänker här på Rachel Carsons *Silent Spring* från 1962, och för barnlitteraturens del givetvis på Annika Elmqvists *Sprätten satt på toaletten* från 1970. Men därefter blir det ganska tyst. Naturintresset faller i skymundan och naturskildringen står lågt i kurs. Den förvandlas till transportsträcka och kuliss, en vilopaus i texten, som det är lätt att hoppa över eftersom ingenting händer. Därför finns det skäl att backa tillbaka till romantikens efterdyningar eftersom det trots allt finns viktiga händelser under den andra hälften av 1800-talet som påverkar den barnlitterära naturskildringen.

I H C Andersens efterföljd gör Zacharias Topelius stora insatser genom sina gestaltningar av sambandet mellan barn och natur, samtidigt som också han besjälar naturen. Det sker i allegorisk anda genom dikten "Islossningen i Ule älv" som egentligen är en protest mot den ryska överhögheten. Det sker även i "Sagan om Skyhög och Molnskägg" som visar såväl på hierarki, som återbruk och biologiskt kretslopp, långt innan dessa begrepp blev allmän egendom, och det i en saga för barn. Men den som uttryckligen pekar på följderna av miljömanipulation är Selma Lagerlöf, som i *Nils Holgerssons underbara resa* 1906–1907 och kapitlet "Den stora fågelsjön", bland annat visar vådan av att dränera en sjö, följderna av skadeskjutning och

hur skogen och vattendragen samarbetar. Det är både instruktivt och underhållande. I själva verket föregriper Selma Lagerlöf för mer än hundra år sedan dagens barn- och ungdomslitteratur och dess hantering av frågor kring miljö och omvärld, må det sedan handla om blomsterkullar, soptippar, vandrande skogar, miljöaktivism eller Lennart Hellsings *Welams vädermödor* (2008). Det förefaller helt enkelt som om naturen och miljön är på väg tillbaka in i barnlitteraturen, i sin egen rätt, ofta betraktad genom en ekokritisk lins.

I det nummer av barnboken som du just nu håller i din hand, återfinns tre artiklar där ekokritiska läsarter tillämpas. Ekokritiken, eller den "gröna läsningen", ibland betraktad med skepsis som en fluminriktning, fick sitt genombrott på den akademiska arenan under 1990-talet. Sedan dess har denna inriktning som i grunden fokuserar litterära texters förhållande till miljön liksom naturskildring i ett samhällsperspektiv, expanderat kraftigt och spjälkts upp i olika specialfåror. Idag talar vi till exempel om ekofantasy, ekofeminism och miljökritik för att nämna några. Ekokritiken eller miljökritiken som den också kallas, är följaktligen ingen enhetlig rörelse och kanske just därför så livaktig. Inte minst de pågående klimatförändringarna och larmrapporter om sinande naturresurser bidrar till att den ekokritiska praktiken, såväl i skönlitterära texter som i analyser, är föremål för revidering och fortlöpande granskning. Återkommande begrepp är bland andra utopi, dystopi och eskatologi, varför den eko-inriktade läsningen ofta framkallar en känsla av att mörka moln hopar sig vid framtidens horisont.

Forskningsfältets mångfald kommer väl till synes i föreliggande bidrag. Pia Maria Ahlbäck presenterar en instruktiv, miljökritisk läsning av Astrid Lindgrens roman *Vi på Saltkråkan*, och fokuserar miljö rättvisa, eskatologi och plats. Den ekofeministiska inriktningen i förening med postkolonial diskurs tillämpas i sin tur av Alice Curry, som ger sig i kast med Neil Gaimans och Charles Vess' grafiska roman *Stardust* från 1998, medan Yvonne Hammer ägnar sig åt en granskning av hur den "futuristiska och ekologiska katastrofskildringen" gestaltas hos tre olika författare vars kvinnliga protagonister utsätts för prövningar - "quests" - i miljöer anfäktade av ekologisk förödelse orsakad av människan. Spännande och tankeväckande texter som ger mersmak. Nöjsam läsning!

*Janina Orlov, Fil dr, Stockholms universitet
ledamot av Barnbokens redaktionsråd*